

İSLAMCILIĞIN KÜRESELLEŞME İLE İMTİHANI

Işıl ARPACI*

ÖZ

Küreselleşme dünyadaki her şey ve her yerde olduğu gibi İslam dünyası üzerinde de önemli değişimler meydana getirmiştir. İslam dünyasının 19. yy'den başlayarak uluslararası sisteme gösterdiği tepki olarak İslamcılık, bu kez İslam dünyasının küreselleşme karşısındaki tavrını oluşturup oluşturamayacağı konusunda önemli bir deneyimden geçmektedir. Bu çalışmada küreselleşmenin ekonomik, siyasi ve kültürel akışları karşısında İslamcılığın yakaladığı imkânlar ve karşılaştığı dezavantajlar inceleme konusu yapılarak, konu farklı boyutlarıyla ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kavramlar: Küreselleşme, İslamcılık, İslam dünyası, İslamcılık ve Küreselleşme

EXAMINATION OF ISLAMISM WITH GLOBALISATION

ABSTRACT

Globalisation has created significant changes on every things and in everywhere as well as in the Islamic world. Islamism emerged from 19th century as a reaction of Islamic world to the international system, in the recent times is passing through a process of experience over the reaction that is forming against the reality of globalisations around the Islamic world. In this study, the possibilities and the disadvantages of Islamism in the face of the economic, political and cultural flows of globalisation have been examined and then it has been tried to evaluate the issue in different dimensions.

Keywords: Globalism, Islamism, Islamic World, Islamism and Globalisation

---

* Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü.
Makalenin kabul tarihi: Ekim 2018.

GİRİŞ

Çağdaş toplumsal yaşamın her boyutunda ve dünya çapında bağımlılığın hızlanması, derinleşmesi ve genişlemesi olarak (Held vd., 2009: 132) tanımlanabilen küreselleşme; “yerel oluşumların kilometrelerce uzaktaki olaylarca şekillendirilmesi ya da tersi biçimde “uzak yerellikleri birbirine bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması” (Giddens, 2009: 161) olarak da ifade edilebilir. Bu çerçevede Bauman’ın (1999: 7) ifadesiyle küreselleşme “hızlı bir parolaya, sihirli bir sözcüğe, geçmiş ve gelecek tüm gizlerin kapılarını açacak bir anahtara dönüş” müştür. Mevcut tüm ekonomik, kültürel ve siyasal ağ biçimleri üzerinde öngörülmez değişimler yaratan küreselleşmeden, 19. yy’dan itibaren bir “özgürlük ideolojisi” olarak ortaya çıkan İslamcılığın etkilenmemesi elbette mümkün değildir. Zira özünde İslamcılığın da yapmaya çalıştığı şey; küreselleşmenin yaptığı gibi ekonomide, toplumsal yapıda ve siyasette dönüşüm yaratmak, ancak küreselleşmeden farklı olarak dönüşümü İslami boyutta gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla İslamcılık açısından küreselleşmenin yarattığı olanaklar fevkalade önemli iken, aynı zamanda küresel dönüşümlerin İslamcılık açısından taşıdığı riskler de gözden uzak tutulamayacak kadar ciddidir.

Küreselleşme karşısında İslamcılığın pozisyonunun irdeleneceği bu çalışma, küresel akışların etkisiyle İslamcılığın karşılaştığı avantaj ve dezavantajlar bağlamında durumunu ve konumunu belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu minvalde çalışmada küreselleşme süreçleri ile birlikte İslamcılığın yeni bir noktaya evrildiği; küreselleşme ve İslamcılık arasındaki ilişkiyi inceleyen diğer çalışmalardan farklı olarak, İslamcılığın bu yeni dönemde kürselleşmeyle biçimlenen dört soruna odaklanarak varlığını sürdüreceği iddiası yer almaktadır. Bu kapsamda küreselleşme ve İslamcılık kısaca açıklandıktan sonra, küreselleşmenin yarattığı ekonomik, kültürel ve siyasal dönüşümün farklı boyutlarının İslamcılık açısından taşıdığı avantajlar ve dezavantajlar inceleme konusu yapılacaktır. Ancak ifade etmek gerekir ki; özü itibariyle terminolojik bir sorun olsa da bu çalışmada siyasal İslam ve İslamcılık arasında bir ayırım olduğu iddiasıyla, İslamcılık kavramı tercih edilmiştir.

I. KÜRESELLEŞMENİN TANIMI ÜZERİNE

Küreselleşme, toplumsal hayatın başlıca düzenleme alanları olan ekonomik, politik ve kültürel alanların tümünde geleneksel mekâna bağlı koşullardan çözüme sürecini ifade etmektedir. Bu çerçevede ekonomik yönü ile üretim faktörlerinin, mal ve hizmetlerin, yatırım ve yönetim ile bilgilerin sınırsızca dolaşmasını, kültürel yönüyle farklı kültürlerin içiçe geçmesini, yaşam biçimlerinin, tercihlerin ve değer yargılarının giderek benzeşmesini açıklamaktadır (Eşkinat’dan akt. Demir, 2002: 75).

Erkızan’ın (2002:73) ifadesiyle küreselleşmenin söylemi olan postmodernizm, modernizmin ilerlemeye duyduğu güvene karşı bir tepkidir (Berktaş, 2000: 4). Bu çerçevede toplumların hep birlikte yaşadıkları bir süreç

içerisinde küreselleşme, sürecin ekonomik ve teknolojik boyutunu ifade ederken (Örs, 2009: 8-9) post-modernizm, kültürel ve siyasal boyutunu oluşturmaktadır. Modern toplumsal yapıdan farklı olmamakla birlikte; kendi yarattığı kültürle modernizmi sorgulayan post-modern dönemde (Gülalp, 2009: 141); devletin ana aktör olduğu, ulusal düzeydeki devlet faaliyetlerinin merkeze alındığı ve iç ile dış siyaset arasında kesin çizgilerin varlığını esas alan devlet merkezli geleneksel siyaset anlayışı (Heywood, 2007: 181) dönüşmeye başlamıştır. Bu dönüşüm büyük ölçüde, karşılıklı ekonomik bağımlılık ve kültürel etkileşim yoluyla küreselleşmenin, iç ve dış arasında yapılan ayrımı zayıflatması ve belki de tümüyle sona erdirmiş olmasının (Heywood, 2007: 181) sonucudur. Bu yeni dönemin siyasal açıdan en çok öne çıkan özelliği ise siyasetin faaliyet alanının, devlet dışındaki izole olmayan birimlerce giderek artan etkinlikte biçimlendirilmesidir (Cerny, 1997: 253). Devletin ulusal aktörler ve güçler kadar, ulus ötesi aktörlerin dahil olduğu parçalı bir siyasa alanına dönüşmesi, ek olarak sivil toplumun artan nüfuzu devletin biçim ve dinamiklerini kısıtlamış, ülke ve siyasi iktidar arasındaki özel bağı zedelemiştir. Yeni ulus ötesi aktörler bir taraftan egemen devleti birbirine bağlamış fakat bir diğer taraftan da egemenliği, iktidarın paylaşılan kullanımına dönüştürmüştür (Held, McGrew, 2008: 20). Böylelikle Bodin ile birlikte bölünemez ve paylaşılamaz olarak kabul edilen egemenliğin mutlak yapısına ilişkin sorgulamaların başladığı bir aşınma sürecine girmiştir (Göktürk, 2006: 399).

II. İSLAMCILIĞIN TANIMI ÜZERİNE

Süreç bakımından diğer ideolojilerden biraz daha geç bir dönemde, 19.yy sonunda, ortaya çıkan İslamcılık, uluslararası konjonktüre İslam dünyasının modernite merkezli tepkisi olarak doğmuştur. Osmanlı Devletinin zayıflamasıyla birlikte Batının İslam coğrafyasında gösterdiği sömürgeci etki, İslam ekseninde Batı karşıtı bir siyasal ittifakı beraberinde getirmiştir. Bu ittifakın Batı'dan bağımsız bir İslam devleti kurma ve İslam'ı yeniden canlandırma amacıyla ortaya çıkmış olması İslamcılığın en belirgin karakteristiği olmuştur. Ne var ki II. Dünya Savaşından sonra uluslararası konjonktürün uğradığı değişim ve iki kutuplu dünya düzeni, İslamcılık üzerinde kavramsal değişimleri beraberinde getirmiştir.

Savaş dönemi boyunca İslam'ın Sovyet tehdidinin güneye inmesini engelleyici bir enstrüman olarak kullanılması kapsamında hayata geçirilen Yeşil Kuşak projesi, Afganistan'dan başlayıp Türkiye'ye uzanan hat üzerinde toplumsal yapının İslami donelerle güçlendirilmesine dayandırılmıştır. Bu çerçevede bölgedeki İslami gruplar bizzat Batı ve özellikle ABD tarafından desteklenmiş ve silahlandırılmıştır. Ancak Sovyet bloğu çöküp komünizm tehlikesi ortadan kalktığında, Batı tarafından desteklenen bu gruplar Batı karşıtlığı, laiklik gibi nedenlerle silahlarını Batı'ya çevirmiştir. İşte tam da bu noktada oryantalist bir kavramsallaştırma olarak "siyasal İslam" kavramı türetilmiş, niteliksel farklılıkları dikkate ve kayda alınmaksızın, söz konusu silahlı gruplar da dahil olmak üzere batılı çıkarlarla çatışan her tür Müslüman

siyasal eylemliliğini tanımlamak için kullanılmıştır. Bu çerçevede İslamcılığın iki ana görünümüne sahip olduğu iddia edilebilir. İlki; kaygı, eleştiri, talep, yöntem ve gelecek tasarımları arasındaki farklılığa bakılmaksızın, İslam referanslı olan/olduğu iddia edilen her tür siyasal yapının “siyasal İslamcı” olarak tanımlandığı görünümdür. Bu görünüme, kolaylıkla terörize olmuş gruplar da dahil edilebilir. İkinci görünüm ise, İslamcılığın kendiliğidir. Her iki görünümde de kaygı ve eleştiriler ulusal ve uluslararası sisteme yönelikken; ideolojik görünümde, taleplerin terörize olmamış ve şiddet içermeyen yöntemler aracılığıyla aktarılması, böylelikle siyasal sistem ve toplumun İslamileştirilmesi çabası vardır. Bu noktadan hareketle çalışmanın konusu olarak İslamcılık, ortaya çıktığı 19. yy’dan itibaren üç ana dönem içerisinde incelenebilir.

Birinci Kuşak İslamcılık: İlk kuşak İslamcılığın genel karakteri, postkolonyalist teze ait maduniyet kavramı ekseninde tanımlanabilir. Spivak’ın (akt. Yetişkin, 2010:16-17) tanımlamasıyla, sadece yoksulları değil aynı zamanda sömürgeci özneyi üreten, kültür alanında ilerlemiş, gelişmiş ve doğruyu ya da iyiyi bilen olarak nitelendirilenlerin haklarından ve olanaklarından yoksun olan özneyi ifade etmektedir. Bu çerçevede ilk kuşak İslamcılar, Batı sömürgeciliği, hilafetin kaldırılması, Batı karşıtlığı ve Batı karşısında özyeterlilik algısı, mevcut yönetimlerin beklentileri karşılamaması, İsrail’in kurulması ve Arap milliyetçiliğinin başarısızlığı ve son olarak kimlik arayışına bağlı altı temel nedenle varlık kazanmışlardır. Bir diğer ifadeyle, bugünün İslamcılarını var eden şey, maduniyetleridir.

Özellikle sömürgecilik ve hilafetsiz ortamın etkisiyle biçimlenen birinci kuşak İslamcılığın temel savunusu sömürge yönetimlerden kurtularak, ilk elde toplumun ve son kertede devletin İslamileştirilmesi olmuştur. Bu çerçevede gelişen üç ana İslamcılık akımının Arap kolunu oluşturan Müslüman Kardeşler (İhvan-ı Müslimin) toplumdan devlete uzanan tedrici bir İslamleşmeyi hedeflerken, İslamcılığın Hint Kolunu oluşturan Cemaat-i İslami toplumsal düzeyde İslamleşmeyle yetinmiştir. Anadolu İslamcılığı ise Osmanlı döneminde sömürgecilik etkisi altında kalmadığından devletin varlığının korunması ve toplumun yeniden İslamileştirilmesi yönünde entelektüel bir çaba olarak biçimlenmiştir. Cumhuriyet dönemi İslamcılığının temel problemi ise seküler politikaların baskısı altında biçimlenen dini alanın genişletilmesi ve ancak bundan sonra tedrici bir İslamleşme olmuştur.

İkinci Kuşak İslamcılık: İkinci kuşak İslamcılık, sömürge yönetimlerin varlığını yitirmesi ile birlikte kurulan ulus devletlerden beklenenin elde edilememiş olması, bir diğer ifadeyle, yeni devletlerin İslami olmaması ile karakterizedir. Dolayısıyla birinci kuşak İslamcılıktan farklı olarak mücadele alanı, sömürge yönetimler değil bizatihi devlettir ve amaç mevcut devletin İslamileştirilmesidir. Yöntem bakımından sünni dünya değişimin sistem içi kanallar yoluyla iktidarı elde ettikten sonra tedrici biçimde gerçekleştirileceğini ve çoğunlukla değişimin tabandan başlayacağını kabul ederken, Şii dünyada yöntem devrimci ve tepeden inmece olarak değerlendirilmiştir.

Üçüncü Kuşak İslamcılık: Küreselleşmenin, Wallerstein'ı esas alan bir yaklaşımla, 16. yy'de ortaya çıkan kapitalizme dayandığı (Gözen, 1997: 76) iddiasından yola çıkıldığında üçüncü kuşak İslamcılık; merkezin çevre üzerindeki baskısına karşı kimlik temelli bir cevabı ifade eder. Bu cevap birinci kuşakta sömürgecilğe karşı duruşu, ikinci kuşakta İslam devleti fikrini ifade ederken; üçüncü kuşakta dört ana konuda çözüm üretmeye yoğunlaşmıştır. İlk olarak, ilk kuşak İslamcılarının ortak hedefi olarak görünen İslam devleti kurma yerine iktidarı elde ederek devleti ve politikalarını İslamileştirme öncelikli hedef olarak görünmektedir. Bu hedef değişimi, küreselleşmeyle birlikte ulus devletin ve dolayısıyla yurttaşlığın önemini görece yitirmesi ve dolayısıyla ümmet bilincinin güçlenmesinin doğrudan sonucu olarak okunabilir. İkinci olarak kültürel küreselleşmenin yarattığı tek tipleştirici etkiye karşı bir kimlik vurgusunu içermektedir. Bu vurgu bir yandan post-moderniteyle alakalı kimlik yapılandırmasına dayanırken, bir yandan da Batı merkezli kültürel akışlara karşı İslami kimliğin korunmasına dayanmaktadır. Üçüncü olarak özellikle ekonomik dolayısıyla da siyasi küreselleşmenin Batı lehine işleyen akışına karşı İslami inisiyatif/alternatif oluşturma kaygısı bulunmaktadır. Dördüncü ve son olarak uluslararası sistemde değişen güvenlik algılarının yarattığı "İslamcı terörizm"e karşı bir savunma mekanizmasına dayanmaktadır.

III. KÜRESELLEŞME SÜRECİYLE İSLAMCILIĞIN YAKALADIĞI İMKÂNLAR

Genel olarak siyasal, kültürel ve ekonomik boyutlarıyla tanımlanan küreselleşmenin İslamcılar açısından yarattığı olanakları altı temel noktada toplamak mümkündür.

Küresel ekonomi: Dünya çapında karşılıklı ekonomik ilişkilerin yoğunlaşması ve yaygınlaşmasını tanımlayan ekonomik küreselleşme; büyük sermaye ve teknoloji akışları ile mal ve hizmet ticaretini teşvik etmiştir. Piyasaların dünyadaki yaygınlık alanı genişledikçe, ulusal ekonomiler arasında yeni bağlantılar oluşmuş, böylelikle, yeni dev çok uluslu şirketler, güçlü ekonomik kuruluşlar ve büyük bölgesel ticaret sistemleri ortaya çıkmıştır (Stager, 2006: 61). Sürecin bir unsuru olarak kuzey ülkeleri tarafından idare edilen ekonominin küreselleşmesi, ulus ötesi sermayeyi ve onu temsil eden G7, Dünya Bankası, IMF gibi uluslararası kuruluşları ulus devletin ötesine geçirmiştir (Mann, 2014:168). Bu süreç, 1970'li yılların başından itibaren İslam ülkeleri arasındaki işbirliği arayışlarını sembolize eden İslam Kalkınma Bankası, İslam İşbirliği Teşkilatı, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü gibi kuruluşlara ek olarak Dünya İslam Ekonomi Forumu, İslami Uluslararası Derecelendirme Ajansı gibi kuruluşlar İslam dünyası içinde kuzeye alternatif arayışların ekonomik görünümleri olarak belirmiştir.

İslam dünyasının alternatif küreselleşmecî yapıları yanında, İslamcılarının ekonomik küreselleşmeden sağladığı üç imkândan söz edilebilir. İlk olarak piyasanın siyasal denetimden arındırılmasını öngören neoliberal ekonomi politikaları (özelleştirme, sermaye akışı ve mali yapının serbestleşmesi gibi), devletin ekonomideki baskısı ve etkisini azalttıkça, İslami kesimler ekonomik

olarak güçlenmeye başlamıştır. Türkiye’de Anadolu aslanları örneğiyle de temsil edilebilecek bu durum; İslami kesimleri küresel ekonomik sisteme eklemelerken, aynı zamanda ekonomik kazanımların korunmasını da öncelikli hale getirmeye başlamıştır. Bunun mevcut sistemle çatışmak ve karşılığında ötekileşmek ya da radikalize olmak maliyetine karşın, sistem içinde kalarak demokratik yollarla çıkarları en çoklaştırmının getirisini tercih eden İslamcılar; ekonomik nitelikli sivil toplum kuruluşları yoluyla siyasete etki etmek ve kendilerine yakın siyasi partileri desteklemek gibi ekonomik alanlarını genişletecek iki ana güzergâh oluşturmuştur. İkinci olarak ekonomik zenginleşme siyasi harekete destek ve kaynak sağladığından, İslamcı siyaset bir taraftan ekonomik olarak güçlenmiş, diğer yandan da temsil ettiği ekonomik grubun çıkarlarını korumak için sistem içi siyasi rekabete girişmiştir.

Neoliberal ekonominin getirdiği önemli bir diğer olanak, İslamcıların gündelik yaşam biçimlerine ilişkindir. Tüketim kültüründe gelişen çeşitlilik, Müslümanların gündelik yaşamın İslamileşmesine ilişkin taleplerini görece olarak karşılamıştır. Bu kapsamda İslami moda, İslami tatil konsepti, helal gıda gibi serbest piyasanın sunduğu tüketim özgürlüğü, İslamcıların siyasi birer talep olarak yönelttikleri eleştirileri kırmış ve enerjilerini siyasi alana yoğunlaştırmaları için fırsat yaratmıştır.

Üçüncü olarak Dünya Bankası, IMF gibi küresel uluslararası kuruluşların neoliberal politikaları ülke düzeyinde uygulamada uğradıkları başarısızlıklar, birinci kuşak İslamcılığın Marksizm ve liberalizme alternatif olarak ürettikleri İslam ekonomisi kavramının, özellikle İslami bankacılık ve finans sistemi üzerinden yeniden gündemlerine almalarına neden olmuştur.

Solun zayıflaması: Küreselleşme sürecinde öne çıkan sektörlerin ortalama ücretin çok üstünde ücret yapılarına sahip olması, çalışan sınıflar arasındaki dayanışmaya olumsuz etkide bulunmuştur. Bu durum, 1960-70 arası dönemde ciddi bir siyasi güç haline gelen gençlik hareketlerini önemli ölçüde zayıflatmıştır. Gençler, bir taraftan küreselleşmenin tüketimi körükleyen kültürel çekiciliği, diğer taraftan da neoliberalizmin başta iş bulma olmak üzere yarattığı çeşitli zorluklarla baş etme zorunluluğu karşısında ülke sorunlarına karşı duyarsızlaşarak siyasal katılım konusunda geri plana çekilmişlerdir. Bu duruma karşı durmak yerine küreselleşmenin temel ilkelerini kabullenmeyi tercih eden sosyal demokrat partiler ise geniş halk yığınlarıyla aralarındaki bağın giderek kopmasına neden olmuşlardır (Şenses,2004:8-9). Solu zayıflatan bu neoliberal sürecin İslamcılar lehine işleyen yönü, İslamcılığın, neoliberalizmin ürettiği eşitsizliklere ve sömürüye karşı çıkan ideolojik veri tabanı olmuştur. Her ne kadar İslamcılık geçmişinde Seyyid Kutup ile çerçevesi çizilen İslam sosyalizmi kavramına tanıklık etmiş olsa da, küreselleşmeyle birlikte solun cazibesini yitirmesi üzerine onun alternatifi olarak belirginlik kazanmıştır. Esasen İslamcılığın bunu başarmasını sağlayan şey, sosyal devletin ve toplumsal dayanışmanın zayıflamasıdır.

Tam da bu noktada devreye giren İslamcılar, toplumsal refaha öncelikle doğrudan sağlık, eğitim ve finansal yardım sağlayarak katkıda bulunmuş; aynı

zamanda çoğunlukla yerel, hükümetten bağımsız camilerde yürütülen cemiyet geliştirme faaliyetlerinde ve toplumsal ağda yer alma imkânı sunmuşlardır. İkinci olarak İslamcılar diğer dini ve seküler örgütlerin cemiyet çalışmasına katılmaya zorlandıkları toplumsal rekabeti teşvik etmeyi de sağlamışlardır (Bayat, 2006: 88). Böylelikle toplumsal tabanını genişletme imkânı bulan İslamcılık, siyasal popülaritesini artırma olanağı yakalamıştır.

Uluslararası Dolaşım ve İletişim: Küreselleşmeyle birlikte sağlanan ulaşım ve internetin sağladığı yeni iletişim olanakları, sadece gücü ellerinde bulunduranların değil, diğerlerinin de etkileşim haline geçmeleri, dolaşimleri, sınırlar ve kıtaların ötesinde birbirleriyle görüşmeleri için fırsat yaratmıştır (Halliday, 2002: 188). Gerek dolaşım gerekse haberleşme ağlarındaki küresel gelişme Müslüman kimliği konusunda daha fazla bilgiye ulaşmayı kolaylaştırarak daha sağlam bir zeminde inşa edilmesini sağlamıştır. Mandaville'nin (2013: 345) de belirttiği gibi internetin yaygınlaşmasıyla birlikte sohbet odaları, tartışma ortamları ve portallar, din ve Müslüman kimliğinin tartışılması için alternatif alanlar oluştururken, bilgi kaynakları dini hizmetlerin ulaşamadığı bölgelerde kullanılmaya başlanmıştır. Buna ek olarak; Müslüman dünyasının en uzak köşelerini bile birbiriyle karşı karşıya getiren seyahat ve haberleşme teknolojilerindeki gelişmeler sonucunda çoğunluğu yoksulluk içinde yaşayan ve büyük sosyal güçlerin tehdidi altında bulunan Müslümanların, kendilerini tek ve büyük bir küresel topluluğun üyesi olarak görme (Mandaville, 2013: 319) eğilimi artmıştır. Ayrıca gerek yeni medya gerekse geleneksel haberleşme yöntemlerinin hızlanmış olması sayesinde, dünyanın bir başka yerinde gerçekleşen bir durum karşısında ortak tepki üretme/tavır belirleme şansı olmuştur. Dolayısıyla küresel iletişim olanakları dünyadaki diğer Müslümanlarla diyalog ve işbirliği sağlanmasını kolaylaştırarak ümmet bilincinin güçlenmesini sağlamıştır.

Oliver Roy'un (2013: 153-154) bir kimlik arayışını temsil eden ve sonuçsuz teşviklerin mekânı olarak "sanal ümmet" biçiminde tanımladığı bu durum, iki gerçeklikle bütünleşerek, Roy'un tanımlamasını haksız çıkarmaktadır. İlk olarak Aktay'ın (2014: 74) tespitiyle; her yıl hac mevsiminde dünyadaki bütün Müslümanları aynı takvime, aynı ritüel dünyaya bağlayan bir süreç çalışırken; bu Müslümanların en az beş milyonu Arafat ve Kabe'deki buluşmaya yüz yüze katılmakta, aileleri ve yakınlarıyla birlikte otuz-kırk milyonu bu ilişki nöbetine eşlik etmektedir. Hac sezonu yanında bütün yıla yayılan Umre ziyaretleri de Müslümanlar arası iletişimi azami düzeye çıkarmaktadır. İkinci olarak; küresel dolaşım olanaklarının artması ve hızlanması Müslümanların artık sadece Hac ibadeti esnasında değil, dünyanın farklı mekânlarında bir araya gelmelerini ve yüzyüze iletişim kurmalarını kolaylaştırmıştır.

Ulus Devletlerin Aşınması: Ekonomik küreselleşme ile devletin sınırları gayri resmi olarak ortadan kalkarken, küreselleşmenin siyasi boyutu ulus devletin otorite ve egemenliğini aşındırmıştır (Bakan, Tuncel, 2012: 63).

Böylelikle etnik akımlar ve yerleşme tarafından da alttan sıkıştırılmaya başlanan ulus devlet aynı zamanda uluslararası yeni aktörler ve bölgeselleşme eğilimleriyle üstten bir baskıya maruz kalmıştır (Aktel, 2003: 60). Bu gelişmelerin neticesinde hukukun üstünlüğü ve insan haklarının güçlenmesi, ulus devletler üzerinde önemli bir baskı yaratmıştır.

Küreselleşmenin ulus devletleri aşındırıcı gücünün İslamcılar lehine işleyen en önemli boyutu, Müslüman ülkelerdeki antidemokratik ve tektipleştirici mevcut yönetimlerin de zayıflamış olmasıdır. Zira bu ülkelerdeki iktidarların önemli çoğunluğu batılı devletler tarafından işbaşına getirilmiş ve bu güne kadar da iktidarda tutulmuşlardır. Kimilerinin Batı'ya karşı bağımsızlıklarını elde etmiş olması dahi, Cezayir örneğinde olduğu gibi, mevcut durumu değiştirmemiştir. Varlıklarının devamı büyük oranda Batılı güçlerle ortak hareket edilmesine bağlı olan bu yönetimler, doğal olarak, meşruiyetlerinin kaynağını halktan değil, Batılı devletlerin desteğinden sağlamaktadır (Baharçipek, 2011: 21-22). İşte tam da bu noktada sömürgeci yönetimlere ve arkalarında bıraktıkları Batı yanlısı siyasete tepki üreten İslamcılar açısından en büyük avantaj, tepkilerini yönelttikleri yönetimlerin toplumun tümünü kapsayan bir mutabakata dayanmamış olmasıdır. Arap baharı sonrası örneklerde de görüldüğü gibi, Batı yanlısı yönetimlerin çekilmesiyle birlikte onlardan kalan boşluğu demokratik yöntemlere başvurulduğunda, Mısır, Fas ve Tunus'da olduğu gibi, İslamcı partiler doldurmuştur. Bu duruma neden olan ve küreselleşmenin etkisiyle görünürlik kazanan iki ana bileşenden ilki; devletin hak verici olmaktan çıkarak hak talep edilen birim haline gelmiş olmasıdır. Böylelikle bir dönemin haklarından ve olanaklarından yoksun bırakılan politik madunları olarak İslamcılar, yoksun bırakıldıkları hak ve olanakları talep ve elde edebilme olanağına kavuşmuştur. İkinci olarak demokrasinin siyasetin en yaygın ve kabul gören değeri haline gelmesi, İslamcılar için kendilerini anlatabilme, rekabet edebilme ve iktidara gelebilme imkânını artırmıştır.

Yurttaşlığın zayıflaması: Küreselleşme ile birlikte ulus devletlerin toplumsal refah konusunda politika oluşturma gücünün azalması, kültürel talepleri içeren alternatif dayanışma toplulukları oluşturma girişimlerine neden olmuştur ve bu topluluklar ulus ve sınıf gibi yerleşik kimliklere meydan okumaya başlamıştır (Gülalp, 2009:140). Bu noktada ulus devletin aşınma sürecinin İslamcılara sağladığı en önemli avantaj; ulus devletin sacayaklarından biri olan yurttaşlık kavramının zayıflamasıyla ortaya çıkmıştır. Zira farklı kimlikleri/aidiyetleri eşitleyerek tek potada toplayan yurttaşlığın, postmodernizmin yerel kimlikleri güçlendirici etkisi altında erime sürecine girmesi, bir devletin yurttaşı olmaktan daha fazla Müslüman olmak vurgusunu güçlendirmeye başlamıştır. Bu anlamda Müslümanlık salt dini bir inancı tanımlayan kavram olmanın ötesinde öncelenmiş bir kimliği, bunun siyasal alana aktarımı ise kimlik politikalarını beraberinde getirmiştir.

Sivil Toplumun Güçlenmesi: Neoliberal politikaların bir uzantısı olarak; aynı toplumsal alanda faaliyet gösteren sivil toplum ve devlet, karşıt ve aynı zamanda birbirini tamamlayan iki farklı alan olarak kabul edilmeye

başlanmıştır (Çaha, 2000: 307). Zira sivil toplum ne kadar mükemmelse kendi işlerini o ölçüde kendisi düzenlemekte ve devlete o ölçüde az fırsat bırakmaktadır (Keane, 2004: 60). Bu çerçevede “toplumsal sorunlara etkili ve uzun-dönemli çözüm bulma sürecine aktif olarak katılan ve bu temelde de siyasi aktörleri bu çözümleri yaşama geçirecek politikalar üretmeye yönlendirmek için çalışan farklı gönüllü örgütlerin devlet denetimi dışında kurduğu ortak alan” (Keyman, 2004: 3) olarak tanımlanan sivil toplum, İslami kesimler için önemli bir çıkış noktası oluşturmuştur.

Sivil toplumun güçlenmesi ve yaygınlaşmasının sağladığı ilk avantaj, İslami toplulukların en yaygın biraradalık biçimi olan cemaat¹ biçimindeki informel yapılanmalarını, sivil toplum kuruluşları aracılığıyla formelleştirmeleri ve böylece kamusal alanda varlık gösterebilmelerini sağlamış olmasıdır. İkinci olarak ise ulusal sivil toplum kuruluşları yoluyla siyasete etki edebilme yeteneğine kavuşan İslamcılar, uluslararası sivil toplum kuruluşları aracılığıyla uluslararası kamuoyu oluşturabilme, devletlere baskı uygulayabilme ve sınır ötesi karşılıklı işbirliği ve dayanışma sağlayabilme olanağına kavuşmuşlardır.

IV. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE İSLAMCILIK AÇISINDAN DEZAVANTAJLAR

Benzersiz bileşimlere yol açan kültür karışımlarını tanımlayan melezleşme yahut kü-yerelleşme, farklı coğrafi alanlarda eşsiz sonuçlar doğuracak biçimde, küresel ve yerel olanın iç içe geçmesi olarak tanımlanır (Ritzer, 2011: 272). Bu bağlamda küreselleşmenin İslam üzerindeki olası etkilerinden biri, İslam’ın küresel bütün içine girerek, geçmişte özdeşleştiği gelenekten uzaklaşması, sahiciliğini yitirmesidir (Beyer’den akt. Sarıbay, 2014: 280). Beraberinde Müslüman kimliğinin melezleşmesi sonucunu doğuracak bu gelişmenin İslamcılık açısından taşıdığı en büyük risk, tabandaki değişime paralel olarak, İslamcılığın bölünmelere uğramasıdır. Bu bağlamda İslamcılık içinde üç tip kırılmanın yaşanması beklenebilir. İlk olarak ekonomik küreselleşmenin getirilerinden faydalanan bir kısım İslamcının, elde ettikleri kazanımları korumak için laik devletle barışması, neoliberal politikaları içselleştirerek sistemin İslamileştirilmesini savunmaktan vazgeçmeye başlaması mümkündür. İkinci olarak; eğitim, sağlık, giyim, tatil, giyecek, yiyecek gibi alanlarda önceden üretilmiş taleplerin, küresel tüketim olanakları tarafından karşılanması ile siyasetten beklentisi kalmayan İslamcılarının apolitize olmaları mümkündür. Üçüncü olarak; iktidarı elde etme imkanı yakalayan İslamcılarının iktidar olanaklarından yararlanmaya başlamaları, İslamcılığın özünde taşıdığı protest tavrı giderek yitirmelerine ve siyasal enerjilerinin tükenmesine neden olabilecektir. Ayrıca Biçer’in (2010: 92) de ifade ettiği gibi, küreselleşmenin baskısı altında kalan kimi toplumsal grupların gündemine “dine yeniden dönüş sürecini oturt”maları, bir başka risk olarak belirmektedir.

Bu grupların ilk kuşak İslamcılarının yaptığı gibi Batılı değerler yerine İslami değerlerin tesis edilerek toplumun İslamileştirilmesi eksenindeki bir dine

dönüşten farklı olarak, İslam dünyasının geri kalanını tekfir ederek radikalize olmaları, İslamcılık açısından sorun yaratacak niteliktedir. Ki bu durum, yine oryantalist bir söylem olarak “İslamcı terörizm” kavramına güç katacak, Huntington’un medeniyetler çatışmasında sözünü ettiği zemini hazırlayacaktır.

İslamcılığın tabanında yaratacağı bölünme yanında getirdiği bir diğer önemli dezavantaj, internetle birlikte İslami bilgi üzerindeki kirlenmedir. Mandaville’nin (2013: 345-346) ifade ettiği gibi; internet üzerindeki tartışma ortamlarında, web portalının diğer ucundaki “ulema”nın yetkinliği hakkında fikir sahibi olmak mümkün değildir ve sıradan insanların “ulema maskaralığı” yapmasının önünde hiçbir engel bulunmamaktadır. Bu nedenle internet üzerinden erişilen dini bilginin doğruluğunun sınanmadan kabulü, bir yandan İslami birikimin kirlenmesine diğer yandan da insanları kolayca İslami gerçekliğin dışına kanalize edebilmektedir. Dolayısıyla gelecek tahayyülünü İslam perspektifi içine konumlandırmaya çalışan İslamcılık teorik çatışmaların içinden çıkmamaktadır.

Gerek radikalizm tehlikesi gerekse bilgi kirliliği nedeniyle İslamcılığın küreselleşme karşısında taşıdığı en önemli risklerden bir diğeri ise hızla içinin boşaltılması bir başka ifadeyle dejenere olmasıdır. Bugün için hala İslamcılık tam olarak tanımlanabilen bir alan ve kolayca kabulü olan bir kimlik değildir. Müslüman olmak ve İslamcı olmak arasındaki farkın siyasal sistem ve toplumun İslamlaştırılmasını isteyip istememek kadar belirgin olmasına karşın İslamcılık; Müslümanların pek çoğu için “kötü”, İslamcılarının pek çoğu için “reddedilen”dir. Şüphesiz bu durumun en önemli nedenlerinden biri; küresel konjonktürün önemli öğelerinden biri olarak varlığını koruyan terörizmdir ve İslamcılığın uzantısı olarak sunulan terörizm, İslamcılığın bir anda, terörist olmakla eşdeğer algılanmasına neden olabilmektedir.

SONUÇ

Her ideoloji gibi İslamcılık da konjonktürel koşullar karşısında hem etken hem de edilgen olabilmektedir. Özellikle soğuk savaş sonrası küreselleşme koşulları altında İslamcılığın konumu ve durumu oldukça tartışmalıdır. Bir yandan öldüğü iddia edilen İslamcılığa karşılık, diğer yandan terörle bağdaştırılan “siyasal” İslamcılık, şu an için İslam dünyasının kendisi adına vereceği kararı beklemektedir. Zira küreselleşmenin, yaygın iletişim ve dolaşım ağlarıyla hız kazandığı özellikle son elli yılda, İslamcılar açısından yarattığı önemli avantaj ve dezavantajların varlığından söz edilebilir. Bu çerçevede küreselleşmenin İslamcılık lehine sağladığı avantajlar, özellikle İslamcılığın yeni bir boyutta kendisini tanımlamasını, içeriğini güçlendirmesini ve tabanını genişletmesini sağlayacak niteliktedir. Özellikle küreselleşmenin getirdiği eşitsizlik, adaletsizlik ve kırılmalar karşısında, solun güçlü bir direniş oluşturamaması ve dolayısıyla oluşan politik boşluk, Müslümanların İslamcılığı,

küreselleşmeye karşısında alternatif bir tepki olarak yeniden üretmeleri imkânını beraberinde getirmektedir. Bu Müslüman dünyası için, modernite döneminde “kurtuluş ideolojisi” olarak biçimlenen İslamcılığın, post-modern dönemde bir “var olma ideolojisi”ne dönüşmesi anlamı taşımaktadır. Buna karşın küreselleşmenin sağladığı ekonomik ve demokratik süreçlerin neticesinde sisteme eklenme, siyasetten uzaklaşma ve siyasal iktidarı elde etmiş İslamcılarının yaşayabileceği rehavet ve rekabet gücü kaybı biçiminde gelişebilecek üç durum, İslamcılığın alternatif olma potansiyelini ve toplumsal tabanını yitirmesine sebebiyet verebilecektir. Ayrıca İslamcılığın kendisini politik alanda yeniden ürememesinin sonucu olarak, bir kısım Müslümanın radikalleşme sürecine girmesi olasılığı güçlü görünmektedir. Buna ek olarak; dini radikalizm ve bununla ilişkili terörizmin İslamcılığa içkinleştirilmesi, İslamcılığa yönelen uluslararası reddiye ve dışlanmayı beraberinde getirmektedir. Bu dezavantajın bertaraf edilebilmesi, İslam dünyasının ve özellikle İslamcılarının kendilerine ait bir dil, söylem ve literatür geliştirebilmeleri ve küresel olanaklardan yararlanabilmeleri ile mümkündür. Aksi halde İslamcılığın, oryantalist vurgu ile “siyasal” İslam’a, Müslümanlığın kültürel bir kimliğe dönüşmesi beklenebilir.¹

NOTLAR

¹ Cemaat kavramı teolojik anlamıyla kullanılmıştır. İslam ansiklopedisine (TDV,1993, C.7, s.288) göre, fıkhıta namazı imamla birlikte kılan topluluğu ifade eder.

KAYNAKÇA

- AKTAY, Yasin; (2014), “İslamcı Siyasetin Yeni Halleri ve Söylemleri”, **Tezkire Dergisi**, 48, ss.36-83.
- AKTEL, Mehmet; (2003), **Küreselleşme ve Türk Kamu Yönetimi**, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- BAHARÇİÇEK, Abdulkadir; (2011), “Arap Dünyasındaki Değişimin Anlamı”, **Birey ve Toplum Dergisi**, 1(1), ss. 19-30.
- BAKAN Selahaddin, Gökhan TUNCEL, (2012), “Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerindeki Etkisi”, **Birey ve Toplum Dergisi** , 2 (3), ss. 51-63.
- BAYAT, Asef; (2006), **Ortadoğu’da Maduniyet**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- BAUMAN, Zygmunt; (2006), **Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları**, (çev. Abdullah YILMAZ), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BERKTAY, Fatmagül; (2000), “Küreselleştikçe Parçalanmış Bir Dünyanın İzdüşümü: Postmodernizm”, **İstanbul Üniversitesi SBF Dergisi**, 21-22, ss.1-12.
- BİÇER,Ramazan; (2010), **Küresel Çağda İslam**, İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- CERNY, Philip G; (1997), “Paradoxes of the Competition State: The Dynamics of Political Globalization”, **Government and Opposition**, 32(2), pp.251-274.
- ÇAHA, Ömer; (2000), **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, İstanbul: Gendaş Kültür.
- DEMİR, Gülten; (2002), “Küreselleşme Üzerine”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 56(1), ss. 73-104.
- ERKİZAN, Hatice NUur; (2002), “Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine”, **Doğu-Batı Dergisi**, 5(18), ss. 61-75.
- GIDDENS, Anthony; (2009), “Modernitenin Küreselleşmesi”, (çev. Kudret BÜLBÜL), **Küreselleşme: Temel Metinler**, Ankara: Orion Kitabevi.
- GÖKTÜRK, Eren Deniz; (2006), **Dünden Yarına Yurttaşlık, 21. Yüzyılda Yurttaşlık, Ulusal Devlet ve Küreselleşme**, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.

- GÖZEN, Ramazan; (1997), “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası İlişkiler: Küreselleşme Perspektifi”, **Liberal Düşünce Dergisi**, 7, ss. 74-91.
- GÜLALP, Haldun; (2009), “Kimlikler, Toplum ve İktidar”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 40, ss.133-413.
- HALLIDAY, Fred; (2002), **2000’lerde Dünya**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- HELD, David; Anthony MCGREW; David GOLDBLATT ve Jonathan PERRATON; (2009), “Küresel Dönüşümler, Siyaset, Ekonomi, Kültür” (çev. İsmail AKTAR), **Küreselleşme: Temel Metinler**, Ankara: Orion Kitabevi.
- HELD, David ve Anthony MCGREW; (2008), “Büyük Küreselleşme Tartışması” (çev. Ali Serkan MERCAN, Eray SARIOT), **Küresel Dönüşümler**, yay.haz. David HELD, Anthony MC GREW, Ankara: Phoenix Kitabevi.
- HEYWOOD, Andrew; (2007), **Siyaset**, Ankara: Adres Yayınları.
- KEANE, John; (2004), (çev. Levent KÖKER), “Despotizm ve Demokrasi”, **Sivil Toplum ve Devlet** (der. John KEANE), Ankara: Yedi Kıta Yayınları.
- KEYMAN, Fuat; (2004), “Avrupa’da ve Türkiye’de Sivil Toplum”, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları no.3, İnternet Adresi: http://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/keyman_std_3.pdf, Erişim Tarihi:11.06.2017.
- MANDAVILLE, Peter; (2013), **Küresel Siyasi İslam**, Ankara: Sitare Yayınları.
- MANN, Michael; (2014), “Küreselleşme Ulus Devletin Yükselişine Son mu Verdi?”, **Küresel Dönüşümler**,(2014), yay.haz. David HELD, Anthony MC GREW, Ankara: Phoenix Yayınları.
- ÖRS, Birsen; (2009), “Postmodern Dünyada İdeolojinin Dönüşümü”, **İstanbul Üniversitesi SBF Dergisi**, 40, ss.1-12.
- RITZER, George; (2011), **Küresel Dünya**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ROY, Oliver; (2013), **Küreselleşen İslam**, İstanbul: Metis Yayınları.

SARIBAY, Ali Yaşar; (2014), Postmodernite, **Sivil Toplum ve İslam**, Bursa: Sentez Yayıncılık.

STAGER, Manfred; (2006), **Küreselleşme**, Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.

ŞENSES, Fikret; (2004), “Neo-Liberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı Engel mi?”, ERC Working Paper in Economic.

YETİŞKİN, Ebru; (2010), “Postkolonyal Kavramlar Üzerine Notlar”, **Toplumbilim Dergisi**, 25, ss.15-20.